

УДК 811.111'37'42

Строченко Л. В.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ GENIUS/ГЕНІЙ В АНГЛОМОВНИХ БІОГРАФІЯХ ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ

Стаття присвячена дослідженню особливостей вербалізації концепту GENIUS в англійських біографіях Леонардо да Вінчі. У роботі наведено основні аспекти дослідження феномену геніальності у філософії та психології; проаналізовано дефініції лексичної одиниці genius в англійських словниках різної функціональної спрямованості; виокремлено концептуальні ознаки досліджуваного концепту в науково-популярних біографіях Леонардо да Вінчі.

Ключові слова: вербалізація, концепт, концептуальна ознака, геній.

Строченко Л. В. Вербализация концепта GENIUS/ГЕНИЙ в англоязычных биографиях Леонардо да Винчи. – Статья. Статья посвящена исследованию особенностей вербализации концепта GENIUS в англоязычных биографиях Леонардо да Винчи. В работе указаны основные аспекты исследования феномена гениальности в философии и психологии; проанализированы дефиниции лексической единицы genius в англоязычных словарях разной функциональной направленности; выделены концептуальные признаки исследуемого концепта в научно-популярных биографиях Леонардо да Винчи.

Ключевые слова: вербализация, концепт, концептуальный признак, гений.

Strochenko L. V. Verbalization of the concept GENIUS in the English biographies of Leonardo da Vinci. – Article.

The article is dedicated to the investigation of the peculiarities of verbalization of the concept GENIUS in the English biographies of Leonardo da Vinci. The research presents main aspects of the study of the phenomenon of genius in philosophy and psychology; analyzes definitions of the lexical unit "genius" in the English dictionaries of different functional orientation; singles out conceptual features of the analyzed concept in the popular-science biographies of Leonardo da Vinci.

Key words: verbalization, concept, conceptual feature, genius.

Геніальність як феномен найвищої творчої здібності в науковій чи художній діяльності здавна привертала увагу дослідників. На сьогодні існує чимало робіт, присвячених розглядові філософських і психологічних аспектів геніальності. Серед основних напрямів трактування та дослідження феномену геніальності відзначимо *ірраціональний підхід*, який наголошує на божественній природі геніальності та є тісно пов'язаним з архаїчним і релігійними уявленнями; *раціональний підхід*, у межах якого геніальність розглядається як вроджена якість людини, що дає змогу уточнити геніальність як властивість людського розуму, робить можливим її дослідження різними напрямками психології, педагогіки й генетики та визначення біологічних (інстинкти, пам'ять, генетична спадковість, вроджені здібності до творчості) і психологічних (фантазія, уява, натхнення, спонтанність) факторів геніальності; *емпіричний підхід*, з точки зору якого геніальність є набутою властивістю людини в процесі її розвитку; *соціокультурний підхід*, який розглядає значимість і разом із тим проблематичність взаємодії генія та суспільства [8].

Сучасна лінгвоконцептологія має великий доробок праць, присвячених дослідженню споріднених концептів, таких як РОЗУМ, ІНТЕЛЕКТ [див., зокрема, 1]. Проте феномен геніальності як найвищого прояву інтелектуальної чи творчої діяльності людини та власне людини-генія залишається поза увагою лінгвістів, що увиразнює *актуальність* цього дослідження, у якому ми трактуємо GENIUS як антропологічний та аналізуємо його лексикографічне втілення на матеріалі англійських словників різної функціональної

спрямованості та мовленнєве втілення на матеріалі англійських біографій Леонардо да Вінчі.

Мета роботи полягає у вивченні особливостей вербалізації концепту GENIUS/ГЕНІЙ в англійських біографіях Леонардо да Вінчі.

Наше дослідження спирається на теоретичний доробок семантико-когнітивного підходу до вивчення концептів, який досліджує співвідношення семантики мови з концептосферою народу, співвідношення семантичних процесів із когнітивними. Представники цього напрямку в когнітивній лінгвістиці потрактовують концепт як приналежність свідомості людини, глобальну одиницю розумової діяльності, квант структурованого знання [1, с. 7–8].

Упорядкована сукупність концептів у свідомості людини утворює її концептосферу. Мова – один із засобів доступу до свідомості людини, її концептосфери, до змісту та структури концептів як одиниць мислення. Концепт у разі комунікативної потреби може вербалізуватися різними способами (лексичними, фразеологічними, синтаксичними та ін.) [там саме].

Ще одним аспектом сучасних лінгвокогнітивних студій є теорія картини світу. Досліджуваний концепт GENIUS є фрагментом концептуальної картини світу, яка знаходить своє відбиття в мовній картині світу. Лінгвістичний підхід до вивчення картини світу розрізняє два її типи: наукову картину світу, що опосередкована науковим знанням, і наївну, яка формується у свідомості носія мови в ході безпосереднього пізнання реального світу під впливом і в категоріях його національно-мовного, історичного та культурного досвіду. «Наївні картини світу, які складаються зі значен-

ня слів різних мов, можуть в деталях відрізнятися одна від одної, тоді як наукова картина світу не залежить від мови, якою вона описується» [6, с. 156–157; про це дивись також: 4, с. 63].

Таким чином, саме мова є одним із основних інструментів пізнання та концептуалізації навколишнього світу, оскільки аналіз мовних засобів дає змогу найбільш простим та ефективним способом виявити ознаки концепту та змодельовати його. Склад того чи іншого концепту виявляється через цей концепт, словникові тлумачення мовних одиниць, які репрезентують мовленнєві тексти.

З огляду на зазначене вище цілком логічним першим етапом аналізу складу будь-якого концепту є розгляд словникових дефініцій його мовних репрезентантів, що, власне, входить до завдань нашого дослідження.

Матеріалом дослідження слугували англійські тлумачні словники, які репрезентують наївну картину світу, і медичні словники, у яких представлена наукова картина світу.

Насамперед звернімося до етимології англійської лексичної одиниці *genius*, яка номінує відповідний концепт.

“*L. genius, prop., the superior or divine nature which is innate in everything, the spirit, from genere, gignere, to beget, bring forth*” [9].

Як зазначає Р.О. Будагов, латинське *genius* було маловживаним словом і довго зберігало зв'язки з дієсловами *genere, gignere* (народжувати). «Геній сприймався як дещо вроджене, притаманне людині, сім'ї та навіть місцевості» [2, с. 160]. Таким чином, внутрішня форма цієї номінації актуалізує ірраціональну складову відповідного концепту. Саме в такому ракурсі розглядає концепт ГЕНІЙ Ю.С. Степанов. Учений наголошує, що *геній, ангел, іпостась, душа* є частинами одного понятійного поля – *внутрішнього Я людини*. Геній в античності – це дух, божество життєвої сили, яке з народження було притаманне лише чоловікам (аналогічним божеством жінок вважалась Юнона) [7, с. 581–584].

І лише в другій половині XVIII століття відбувається перелом у семантиці цієї лексичної одиниці. З того часу *genius* позначає не тільки особливу здібність, але й саму людину, яка має цю якість. Саме тоді з'являються численні трактати Е. Юнга, Д. Дідро, І. Канта, які дають поштовх для подальших досліджень цього феномену [2, с. 160].

Сучасні тлумачні словники англійської мови наводять дефініцію лексеми *genius*, що містить чотири семми. Розглянемо кожну із них.

“1. *Genius A good or evil spirit, or demon, supposed by the ancients to preside over a man's destiny in life; a tutelary deity; a supernatural being; a spirit, good or bad. Cf. Jinnee. “The unseen genius of the wood”. We talk of genius still, but with thought*

how changed! The genius of Augustus was a tutelary demon, to be sworn by and to receive offerings on an altar as a deity” [9].

Як бачимо, перша семма позначає генія-духа, який впливає на долю людини чи місцевості, тобто оригінальне значення цієї лексичної одиниці в латинській мові збереглося до наших днів.

“2. *Genius A man endowed with uncommon vigor of mind; a man of superior intellectual faculties and creativity; as, Shakespeare was a rare genius*” [9].

Друга семма позначає людину з надзвичайними здібностями. Ці здібності стосуються інтелекту людини або її творчих здібностей. Такі описові семми, як *uncommon, superior*, підкреслюють унікальність інтелектуальних і творчих можливостей такої людини.

“3. *Genius Distinguished mental superiority; uncommon intellectual power; especially, superior power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; as, a man of genius. Genius of the highest kind implies an unusual intensity of the modifying power*” [9].

Третя семма позначає вже саму надзвичайну здібність, власне геніальність. Знову ж таки виокремлюємо описові семми *uncommon, superior, distinguished*, які підкреслюють новизну відкриття чи винаходу.

“4. *Genius The peculiar structure of mind with which each individual is endowed by nature; that disposition or aptitude of mind which is peculiar to each man, and which qualifies him for certain kinds of action or special success in any pursuit; special taste, inclination, or disposition; as, a genius for history, for poetry, or painting*” [9].

І, нарешті, остання семма позначає природну схильність людини до певного виду занять – *inclination, disposition*, яка притаманна кожній людині та є індивідуальною рисою – *peculiar to each man*.

Таким чином, робимо висновок, що англійський концепт ГЕНІУС/ГЕНІЙ/ГЕНІАЛЬНІСТЬ вербалізують друга та третя семми у структурі лексичного значення відповідної лексеми.

Слід відзначити однаковий семний склад цих семем у різних словниках. Так, порівняймо наведені визначення у *New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language* із дефініціями *American Heritage Dictionary*:

“**Genius:**

a. *Extraordinary intellectual and creative power: artistic works of genius.*

b. *A person of extraordinary intellect and talent*” [9].

Як бачимо, наведена дефініція також підкреслює винятковість, незвичайність інтелекту чи творчих здібностей людини-генія. Подібні семми виокремлюємо і в дефініції *Collins English Dictionary*:

“Genius:

1. *A person with exceptional ability, esp of a highly original kind*

2. *Such ability or capacity: Mozart’s musical genius”* [9].

Дефініція у *Webster’s College Dictionary* містить також згадку про сфери діяльності людини, в яких проявляє себе геній:

“Genius:

1. *An exceptional natural capacity of intellect, esp. as shown in creative and original work in science, art, music, etc.: the genius of Mozart.*

2. *A person having such capacity”* [9].

Слід відзначити, що використані у дослідженні тлумачні словники зазначають еталонні приклади геніальних людей – це Шекспір і Моцарт, що вказує на прототипний характер постатей цих митців. Ще одним прикладом типового представника категорії «геній» є вчений Ейнштейн, прізвище якого є синонімом лексичної одиниці «геній». Цей випадок антономазії (*einstein*) закріплений словниками [9].

Використані в дослідженні тлумачні словники англійської мови відображають наївну картину світу. Наукова картина світу представлена в нашому дослідженні медичними словниками, які дефінують номінацію *genius* так:

“Genius (psychology)

– *adjective. Referring to a marked superiority in intellectual power.*

– *noun. A highly intelligent person, whose IQ is > 140 and/or in the top 1% of those subjected to IQ testing”* [9].

Як бачимо, ця дефініція відносить номінацію *genius* до термінів психології. Головна відмінність дефініцій тлумачних словників і медичних полягає в тому, що в останніх наголошується виключно на інтелектуальних надздібностях людини-генія, тоді як тлумачні словники зазначають ще й видатний творчий потенціал. Ще однією особливістю наукового тлумачення феномену геніальності є зазначення того, що її можна визначити за допомогою тесту на IQ: на переконання психологів, людина вважається генієм, якщо рівень її IQ вищий за 140. Згідно з офіційною статистикою, такі люди становлять лише 1%.

Отже, проведений компонентний аналіз уможливив виділення таких концептуальних ознак досліджуваного концепту GENIUS/ГЕНІЙ:

інтелект (вербалізується такими лексичними одиницями: *intellectual faculties, intellectual power, intelligent, mental, vigor of mind*);

– творчі здібності (вербалізується такими лексичними одиницями: *creative power, talent, creativity*);

– видатний/найвищий/надзвичайний (вербалізується такими лексичними одиницями: *uncommon, superior, distinguished, highly, exceptional, extraordinary, marked superiority*);

– новизна/оригінальність (вербалізується такими лексичними одиницями: *power of invention or origination of any kind, or of forming new combinations; original work*).

Мовленнєве втілення досліджуваного концепту розглянуто на матеріалі англійських біографій Леонардо да Вінчі – видатного італійського вченого, дослідника, винахідника й художника, архітектора, анатоміста й інженера, однієї з найвизначніших постатей італійського Відродження.

У сучасному мовознавстві виокремлюють декілька типів біографій, серед яких відзначимо, зокрема, наукову, академічну, художню, документальну та науково-популярну [3, с. 142]. Матеріалом цього дослідження слугували біографії останнього різновиду – науково-популярні, розміщені на різноманітних біографічних ресурсах мережі Інтернет. Цільовою аудиторією цих публікацій є пересічний «наївний» носій мови, тож аналіз їхніх лінгвістичних особливостей уможливить виокремлення концептуальних ознак концепту GENIUS в англійській наївній картині світу.

Досліджені науково-популярні біографії Леонардо да Вінчі актуалізують насамперед концептуальну ознаку видатності/надзвичайності. Так, зокрема, зазначається, що да Вінчі є провідним, великим художником і мислителем, що вербалізується лексемами *leading, great*:

“Leonardo da Vinci (1452–1519) is one of the world’s greatest thinkers, artists and philosophers” [11].

“Leonardo da Vinci was a leading artist and intellectual of the Italian Renaissance who’s known for his enduring works “The Last Supper” and “Mona Lisa” [12].

Цікавим, проте, недостовірним фактом його біографії є реакція його вчителя, художника Веррокьо, на непересічні здібності ученика. Він був настільки вражений роботою да Вінчі, що перестав малювати:

“According to Lives of the Most Excellent Painters, Sculptors and Architects, written around 1550 by artist Giorgio Vasari, Verrocchio was so humbled by the superior talent of his pupil that he never picked up a paintbrush again” [10].

Цей контекст також вербалізує ознаку надзвичайності творчих здібностей.

Наступна концептуальна ознака, виокремлена нами, – інтелект; вона актуалізується в таких прикладах:

“Using his inventive mind, da Vinci sketched war machines such as a war chariot with scythe blades mounted on the sides, an armored tank propelled by two men cranking a shaft and even an enormous crossbow that required a small army of men to operate” [12];

“Possessor of a curious mind and keen intellect, da Vinci studied the laws of science and nature,

which greatly informed his work as a painter, sculptor, architect, inventor, military engineer and draftsman” [11].

Використані в дослідженні біографії всіляко наголошують на тому, як Леонардо да Вінчі випереджав свій час, навіть «передбачував майбутнє»:

“*A man ahead of his time, da Vinci appeared to prophesize the future with his sketches of machines resembling a bicycle, helicopter and a flying machine based on the physiology of a bat*” [10];

“*In several different fields, from science to astronomy, he proved to be both innovative and several centuries ahead of his contemporaries*” [11].

Концептуальна ознака новизни, оригінальності його досягнень у різних сферах часто вербалізується лексемою *pioneer*, яка підкреслює те, що він першим використав якийсь метод у малюванні чи у винаході:

“*His painting of the “Virgin of the Rocks,” begun in 1483, demonstrated his pioneering use of chiaroscuro – a stark contrast between darkness and light that gave a three-dimensionality to his figures – and sfumato – a technique in which subtle gradations, rather than strict borders, infuse paintings with a softer, smoky aura*” [10];

“*He also pioneered the use of Chiaroscuro*” [11].

Лексема *invent* також актуалізує концептуальну ознаку новизни:

“*He ‘invented’ the bicycle, airplane, helicopter, and parachute some 500 years ahead of their time*” [12].

Зазначимо, що власне лексема *genius* також зустрічається в досліджених біографіях, наприклад:

“*If all this work had been published in an intelligible form, da Vinci’s place as a pioneering scientist would have been beyond dispute. Yet his true genius was not as a scientist or an artist, but as a combination of the two: an ‘artist-engineer’. His painting was scientific, based on a deep understanding of the workings of the human body and the physics of light and shade. His science was expressed through art, and his drawings and diagrams show what he meant, and how he understood the world to work*” [12].

Широкий спектр інтересів і напрямів роботи Леонардо да Вінчі підкреслюється стилістичним прийомом гіперболи, як-от у такому прикладі:

“*There seemed to be no limit in the scope of his interest and work*” [11].

Творіння художника вважаються скарбом, що актуалізує ознаку цінності його спадщини для людства:

“*Today, the “Mona Lisa” hangs in the Louvre Museum in Paris, France, secured behind bulletproof glass and regarded as a priceless national treasure seen by millions of visitors each year*” [12].

Таким чином, науково-популярні біографії Леонардо да Вінчі актуалізують такі концептуальні ознаки концепту *GENIUS*? як надзвичайність, новизна, інтелект і цінність.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в розгляді особливостей вербалізації концепту *GENIUS* в англomовному різножанровому дискурсі.

Література

1. Антология концептов / под ред. В.И. Карасика, И.А. Стернина. – Том 1. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 352 с.
2. Будагов Р.А. История слов в истории общества / Р.А. Будагов – М. : Просвещение, 1971. – 270 с.
3. Ефремова Д.А. Типы англоязычных биографий второй половины XX – начала XXI века / Д.А. Ефремова // Филология и культура. – 2013. – № 1 (32). – С. 142–145.
4. Колегаєва І.М. Перцептивне і когнітивне бачення світу: ономазіологічний аспект. / І.М.Колегаєва // Вісник ОНУ імені І. Мечникова. – Том 18. – Вип. 2 (6). – 2013. – С. 63–69.
5. Колегаєва І.М. Що нам показує картина світу: людський чинник ономазіологічних процесів / І.М. Колегаєва // Наукові записки НаУКМА. – Том 164. Філологічні науки (Мовознавство) – 2014. – С. 8–11.
6. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
7. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры / Ю.С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М. : Академический проект, 2001. – 990 с.
8. Хомченкова Е.А. Феноменология гениальности: от антропной к социокультурной детерминации : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 09.00.13 / Е.А. Хомченкова. – Омск, 2007. – 20 с.
9. Genius. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/genius>.
10. Leonardo da Vinci. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.biography.com/people/leonardo-da-vinci-40396#the-last-supper>.
11. Leonardo da Vinci. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/da_vinci_leonardo.shtml.
12. Leonardo da Vinci. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.biographyonline.net/scientists/leonardo_da_vinci.html.